

har Lange dock sluntit i den historiska beskrivningen. Lange menar i ett resonemang kring Glimmingehus att många skånska herrgårdar drabbades av förstörelse under Grevefejden 1534–36. Det tidiga 1500-talets stora förstörelse av adelsgårdar skall inte främst kopplas till Grevefejden, utan till det bondeuppror och den konflikt som hängde samman med Sören Norbys krig i Skåne våren 1525. Bönder från norra Skåne plundrade och brände då ett flertal större gårdar med koppling till högadeln. De krigiska handlingarna i samband med Grevefejden var i huvudsak kopplade till städerna på Skånes västkust. Detta kan verka som en petimäteranmärkning, men för förståelsen av de olika sociala konfliktytor som fanns under tidig modern tid i det danska riket så är det viktigt att hålla isär skeenden och händelser.

Man hade också kunnat önska att Lange fördjupat sig betydligt mer i den idéhistoriska tematiken. Bokens undertitel är trots allt *Idéhistoriska speglingar i lanbrukets arkitektur*. Vilka är det egentligen som är aktörerna i skapandet av herrgårdsmiljöerna? Hur mycket följer man traditionella hävdvunna mönster och strukturer och hur mycket är medvetet handlande utfört med specifik avsikt? Är det byggnadsmönster vi ser för ekonomibygnaderna ett uttryck för den ”skånska” adelns mentalitet eller är det något annat?

Om vi granskar enskilda fall blir bilden tämligen komplex. Jag skulle därför i detta sammanhang vilja lyfta fram Wanås och de stora ekonomibygnader som uppfördes där vid mitten av 1700-talet. Till form och uppbyggnad följer de vanliga mönster vid skånska adelsgårdar. År 1759 uppförs ett ansevärt ox- och kostall och året därefter en kolossal loge. Det förmodas att fortifikationsarkitekten Axel Arbin, som bl.a. var verksam i arbetet med befästningarna kring Landskrona, utformat byggnaderna. Byggherre var Carl Axel Hugo Hamilton, landshövding i Kristianstad. Han var född i Hamburg och hade gjort militär karriär i Frankrike, Finland och Svenska Pommern. Hans maka var Betty Jennings, född i Stockholm, dotter till en invandrad irländsk storköpmann som gjort väldiga förtjänster i den svenska huvudstaden. Det var således inte personer med någon särskild anknytning till Skåne som gick långt tillbaka. Varför blev det då så skånskt på Wanås? Anpassade sig Hamilton, Jennings och Arbin helt enkelt till en skånsk bebyggelsestruktur som var för handen, men som de själva egentligen inte var bärare av? Illustrerar ekonomibygnader påståendet att människor formar strukturer, men sedan formar strukturerna människan?

Mer fördjupande idéhistoriska diskussioner hade va-

rit intressanta att se i Langes bok. Detta förtar dock inte de många andra goda kvaliteter som finns i hans studie. *Ekonomibygnader på skånska herrgårdar* kommer helt säkert att vara en nödvändig bok att läsa för dem som vill fördjupa sig i skånsk godshistorik. Det är kort sagt ett arbete som lockar till att bygga vidare på.

Björn Magnusson Staaf, Malmö

Lennart Ökvist: *En sinnessjuk värld. Mentalsjukhusens epok i Sverige 1910–1960 speglad genom S:ta Gertruds sjukhus i Västervik*. Parabellum Nord AB förlag, Stockholm. 237 s., ill. ISBN 978-91-978128-0-1.

Kring sekelskiftet 1900 utreddes två centrala frågor i den svenska psykiatrin: hur många var de sinnessjuka och hur skulle de tas om hand? Svaret på den första frågan var överraskande exakt. Det fanns ca 17 000 personer som kunde betraktas som sinnessjuka. 10 000 av dem beräknades behöva anstaltsvård.

Vid den här tiden fanns ca 5 000 platser inom den slutna vården som ju också dominerade psykiatrins omsorgsformer. Lika många platser saknades alltså. Utbyggnad krävdes. Var skulle de nya sjukhusen förläggas? En utgångspunkt blev bedömningen av var de psykiska bekymren var som mest omfattande. Mest utsatta var områden av äldre geologiska formationer, större höjd över havet, mindre folktäthet och mindre andel odlad jord. Värmlands, Smålands och Dalarnas skogsområden var värst drabbade. Det var bättre i geologiskt yngre områden, i lägre belägna, mer tätbefolkade områden.

Ett resultat av denna geopsykiatriska bedömning var byggandet av hospital i bl.a. Vänersborg, Säter, Västervik och Östersund. Framförallt hospitalen i Säter och Västervik – de togs i bruk 1912 – kom att framstå som ett slags samtida modell för hur ett hospital borde vara rumsligt organiserat. Dessa båda tvillinghospital utformades med förhållandevis små fristående paviljonger som skulle underlätta avskiljandet av olika slags symtom. På båda sjukhusen byggdes också s.k. fasta paviljonger avsedda för farliga och straffriförklarade intagna.

Lennart Ökvist har ägnat en bok åt just Västerviks hospital, som från 1930 gick under namnet S:ta Gertruds sjukhus. Historien om detta hospital påminner förstås mycket om berättelser från andra motsvarande inrättningar. I Sverige fanns det som mest ett 30-tal stora psykiatriska anstalter som starkt påminde om varandra.

Men även om man är bekant med källorna, med husen, med beskrivningarna av patienterna, med behandlingarnas historia, den bottenlösa tragiken och hopplösheten grips jag ändå av varje historia. Den har sina nyanser och framförallt, varje individuell berättelse om människors liv som patient äger just sin individualitet som är omöjlig att bortse ifrån. Lennart Ökvist hämtar ett par berättelser från S:ta Gertruds journalarkiv som äger alla dessa inslag.

Han ägnar också Fasta paviljongen ett särskilt avsnitt. Här bedrevs ett omhändertagande som gränsade till fångvård. Eventuellt i högre grad än den reguljära sinnessjukvården präglades vardagen här av tröstlöshet och långlivade rutiner som endast bröts av enstaka händelser och aktiviteter. Ökvist refererar ett sentida patientöde. Franz K kommer till Västervik från Sidsjöns sjukhus i Sundsvall på 1970-talet. Han är morddömd och har därefter dessutom utfört ett dråpförsök. Journalen talar om en "florild bild av en schizofren psykos med olika egendomligheter". På 1990-talet får han flytta till gruppböende följt av egen lägenhet i Västervik. Även här rapporteras han av grannarna bete sig besynnerligt. Någon har sett honom köpa en yxa på ett varuhus som han påstår är avsedd till skydd mot en orm som han ser i lägenheten. Snart efter återflytten till den egna bostaden hittas han död i en stol vid köksbordet.

En sådan berättelse är ju starkt perspektivbunden till psykiatrins sätt att se. Den fokuserar förstås på det avvikande. Men här tycks också framträda en vilja att hjälpa och försöka förstå. Och det är inslag som man måste erkänna även om man har ett psykiatrikritiskt förhållningssätt, vilket ligger nära tillhands, inte minst när det är historien som ska undersökas.

Lennart Ökvist skriver om patienterna med empati. Han har uppenbarligen personliga minnen från sjukhuset, eller från en uppväxt i närheten av sjukhuset. Mellan huvudkapitlen ligger interfolierade korta minnesfragment från personer och situationer med anknytning till mentalsjukhuset. Dessa fragment är mycket väl skrivna.

Sammantaget äger *En sinnessjuk värld* en viss spretighet som nog har att göra med att Ökvist har velat fokusera även på sådant som är ganska perifert i förhållande till S:ta Gertrud. Steriliseringsfrågan och hanteringen av utvecklingsstörda människor har viss relevans för verksamheten på sjukhuset men motsvarar knappast det utrymme Ökvist ägnar dessa företeelser i allmänna termer. Jag blir heller inte alltid riktigt klok på hur han förhåller sig till sina psykiatriska källor. Ibland förefaller det som om han är del av deras perspektiv, ibland har han ett kritiskt förhållningssätt till dem. Styrkan i boken ligger istället framförallt i berättelserna om de individuella patientödena, men också i fotografierna, i många fall suggestiva men utan närmare kommentarer. Jag skulle vilja veta mer.

Den här boken är den senaste i den ganska långa raden av monografier över psykiatriska sjukhus. Den är en av de mer påkostade, väl skrivna och ambitiösa. Utifrån en kulturvetenskaplig synvinkel hade jag gärna sett en mer konsekvent hållning till de psykiatriska källorna. Men någonstans på vägen förlorar detta önskemål sin relevans, delvis för Ökvists personliga hållning, delvis för att det finns så mycket annat i boken att fästa uppmärksamheten på.

Lars-Eric Jönsson, Lund